

NESNEL FENOMENOLOJİ PROJESİ ARACILIĞIYLA THOMAS NAGEL, BİLİNCİ NESNEL BİR ŞEKİLDE AÇIKLAMAYA ÇALIŞIR

[In Virtue of the Objective Phenomenology Project, Thomas Nagel Tries to Explain
Consciousness in Objective Terms]

Serdal TMKAAYA

Arş. Gör., ODTÜ Felsefe Bölümü
stumkaya@metu.edu.tr

ÖZET

Thomas Nagel'in "*Hiçbir-Yerden Bakış Açısı*"(1986) adlı kitabı çok alıntılanmış bir eserdir. Buradaki argümanlar sıklıkla bilincin (veya deneyimin öznel boyutunun) nesnel-bilimsel bir açıklamasının yapılabilmesinin, en iyi ihtimalle, önündeki büyük ve yapısal sorunların dile getiriliş veya tümüyle imkansız olduğunu gösteren akıl yürütmeler olarak algılanır. Bu iki yanlış algıyı zetlememin ardından her ikisinin de neden hatalı olduğunu gösteriyorum. Bunu yaptıktan sonra her iki hatanın nedenlerini birden yaratan ortak bir neden daha olduğunu gösteriyorum. Bu nedenin Thomas Nagel'in nesnel fenomenoloji önerisinin ya belirsiz veya saçma bulunarak bir kenara bırakılması ya da hepten reddedilmesi olduğunu savunuyorum. Böylelikle nesnel fenomenoloji projesinin özünde deneyimin öznel boyutunun, nesnel bir açıklamasının verilebilmesini sağlayabilmek için bilinci açıklamakta halihazırda kullandığımız zihinselci terimler setinde kavramsal ve kuramsal yenilenme yapılması ynnde bir ağrı olduğunu gsterebileceğimi dşnyorum: Nesnel fenomenoloji, znel fenomenin kavramsal yenilenme aracılığıyla (nesnelliğin n koşulu olan) zneler-arası ulaşılabilirliğini sağlama projesidir.

Anahtar Szckler: Thomas Nagel, nesnelcilik, nesnel fenomenoloji, bilincin bilimsel açıklaması.

ABSTRACT

“The View from Nowhere” (1986) of Thomas Nagel is an oft-cited piece of analytic philosophy. The arguments presented in this work have been frequently cited as either problems of giving an objective-scientific account of consciousness (i.e. “the subjective aspect of experience”) or an outright denial of the possibility of an objective characterization of it. After summarizing these two misperceptions, I turn to show why they are mistaken. By this, I hope I will be able to show that either mistake is originated from either blatantly ignoring his objective phenomenology project or misunderstanding it. The reasons that I use to explain these misperceptions would also suggest that Nagel’s objective phenomenology project is some sort of constructing a theoretical and conceptual ground to have an objective account of the subjective aspect of experience: Objective phenomenology is a project of providing subjective phenomenon, in virtue of conceptual innovation, with inter-subjective accessibility, which is itself a prerequisite for being objectively explainable.

Keywords: Thomas Nagel, objectivism, objective phenomenology, the scientific explanation of consciousness.

Giriş: Nagel için Öznel-Nesnel Ayrımı Nasıldır?*

Nesnel Fenomenoloji, öznel fenomenin (nesnelliğin ön koşulu olan) öznel-arası ulaşılabilirliğini sağlama projesidir.

Bu makalenin asıl konusu Thomas Nagel’in “Nesnel Fenomenoloji Projesi”dir.¹ Bu projenin (özellikle konuya hakim olmayan) okur tarafından daha iyi bir biçimde anlaşılabilmesi için, öncelikle zihin-beden problemi, “bilinç”, “deneyimin öznel boyutu” gibi kavramları ve bu kavramların zihin felsefesindeki yerini açıklığa kavuşturmaya çalışmak yararlı olacaktır. Böylelikle Thomas Nagel’in projesinin kavramsal çerçevesi daha net hale gelecektir. Zihin beden problemi temelde zihinsel olduğu söylenen

* Bu makalenin erken taslaklarına kapsamlı, derin ve oldukça yapıcı eleştiri ve önerilerde bulunan hocam ODTÜ Felsefe Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Hilmi Demir’e ve yine aynı bölümden dostum ve meslektaşım Arş. Gör. Cenk Özdağ’a büyük teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

¹ Bu paragraf anonim hakemin benim bu makalenin önceki taslağına, zihin beden ilişkisi ve bilinç problemi hakkında doğru düzgün bir açıklama yapmadan doğrudan “Nesnel Fenomenoloji” projesini anlatarak başladığıma dikkat çekmesi ile yazılmıştır. Hakem çok haklıdır. Kendisine bu paragraf için çok teşekkür etmek isterim.

zihin ve fiziksel olduğu söylenen beden arasındaki ilişkinin ne olduğuna dair bir meseledir. Aslında bu bir bakıma tüm zihin felsefesinin sorunlarının etrafında döndüğü ana eksendir. İyi bilindiği üzere zihin-beden ilişkisine dair töz ikiciliğinden eleyici materyalizme kadar birbiriyle çatışma halinde olan çok sayıda kuram vardır. Uçlarda yer alan örneğin Descartes tipi yaklaşım ve Churchland çifti tarafından ortaya konulan kuram anlaması görece kolay olan fikirlere dir. Descartes için zihin ve beden iki ayrı tözdür. Churchland için tek töz vardır, o da fizikseldir. Fakat bazı yazarlar için durum çok daha karmaşıktır. Çünkü mevcut zihinsel ve fiziksel kavramlarımızın zihin-beden ilişkisini doğru şekilde vermek için yetersiz kaldığı konusunda şüpheler mevcuttur. Bu şüpheleri dile getirenler arasında en eski ve en meşhur olanlarından bir tanesi Thomas Nagel'dır. Nagel için fizikalizm doğru bir fikirdir ama yine de ortada bir sorun vardır (bu çok az bilinen hususu başka bir makalemde ayrıntılarıyla işlediğim için burada tekrar etmeye gerek görmüyorum, bkz. Tümkaya, 2017). Mevcut zihin kavrayışımız inatçı şekilde fizikalist açıklamalara direniyor gibi gözükmektedir. Nagel bir yanda öznelliği ve birinci şahıs bakış açısının varlığını kesin olarak kabul eder ve her zihin kuramından bunu açıklamasını bekler, diğer yandan fizikalizmin doğruluğunu öznelliğin varlığıyla bağdaşır hale getirmeye çalışır. İşte Nagel'in "Nesnel Fenomenoloji Projesi" özünde budur.

Anaakım analitik zihin felsefesi "birinci-şahıs bakış-açısına karşı üçüncü-şahıs bakış-açısı" diye bilinen bir ayrımı varsayar. Bu ayrım o kadar merkezi bir karakter taşır ki etikten, siyaset felsefesine, zihinden bilim felsefesine, dil felsefesinden epistemolojiye kadar felsefenin her bir alanını kuşatır. Bazen bu ayrım "özel-nesnel" bazense "bilimsel olmayan-bilimsel olan" ikiliğinde ifadesini bulur. Daha da başka bağlamlarda deneyimden gelen bilgiye karşı sistematik bilgi olarak dile gelir. Bu ikiliden ikincisini anlatmak görece kolaydır ama ilkini tarif etmek oldukça zordur. Ben kolay olandan yola çıkmak istiyorum. Üçüncü-şahıs bakış açısı birçok felsefeci tarafından bilimsel-nesnel bakış açısı olarak değerlendirilir. Burada kuşkusuz çok karmaşık bir tartışma olan "nesnellik, özneler-arası olmanın ötesinde ve üzerinde bir şey midir" sorusunu çözüme kavuşturmak niyetinde değilim. Ama bu sorunun makalemin ana teziyle doğrudan bir ilişkisi vardır. İlişki şudur. Eğer nesnel olmak ile özneler-arası olmak aynı şeydir dersek özneler-arasılığı sağlayan şeyin ne olduğu üzerine zor bir tartışmaya girmeden herhangi bir olgunun özneler-arası erişilebilirliğini savunan felsefeciyi o olgunun nesnel bir şekilde incelenebileceğini savunan felsefeciler arasına katabiliriz. Örneğin eğer siz deneyimin özel karakterinin diğer özneler tarafından ulaşılabilir olduğuna inanmıyorsanız, sizin, en azından, bu konuda nesnelci bir

açıklama verilemeyeceğini düşündüğünüzü tahmin etmek akla uygun olacaktır.² Dikkat edilirse burada bahsi geçen olgunun kendisinin bir çözümü olup olmadığından bahsetmiyorum. Buradaki erişilebilirlik uzaylıların veya bilinmeyen diğer canlı formlarının veya Tanrıyla meleklerinin buna erişip erişemeyeceği değildir. Basitçe *insanların*, öznel deneyim yaşayabilen hayvanların veya diğer insanların öznel deneyimlerine ulaşip ulaşamayacağıdır esas problem. Daha doğrusu bu makalenin inceleme nesnesi olan Thomas Nagel'in eserlerindeki temel nokta bu şekilde özetlenebilir.³ Buna Nagel'in cevabı çok meşhurdur: cevap hayır gibi *gözükmektedir* ve sorun çok *inatçıdır* (Nagel, 1974). Bu makalenin yazılma amacı bir önceki cümlede aktardığım yanıtın şaşırtıcı şekilde zihin felsefesi literatüründe çarpıtıldığı yönündeki gözlemimdir. Örneğin bazı yazarlara göre “Nagel, bilinç olgusuyla ilgili epistemik sınırların olabileceği şeklindeki fikri dile getirir” (Crane, 2007, s. 23; Gulick, 2016) veya “bu sınırları inceler” (Arıcı, 2015). Daha başkaları “Nagel'in bilinci *özsel* olarak *öznel* bir şey olarak değerlendirdiğini gerekçe göstererek onun bilincin *nesnel* olarak açıklanamayacağını söylediğini” iddia ederler –bu iddiayı dile getirenler genelde bilimsel ve nesnel sözcüklerini yer değiştirebilir olarak ve hatta sıklıkla aynı cümlenin içinde kullanılırlar– (Bickle, Mandik, & Landreth, 2012; Churchland, 1985, s. 19; Dennett, 1991, s. 71&442; Foss, 1993, s. 725; Levine, 2007, s. 376; Nemirow, 1980, s. 473–476, bkz. özl. s. 474&475; Thagard, 2012; Wider, 1992, s. 443; Williams, 1986). Bazı felsefecilerse “Nagel aslında bilincin *dışarıdan*-bakışla açıklanamayacağını *zorunlu* bir doğru olduğunu *açıkça* söylemez, ama eğer açıktan söylemediğini *örtük* olarak da olsa *kabul* etmezse kendisinin tüm argümanı *incir çekirdeğini doldurmaz bir fikir* haline gelecektir” der (Nagasawa, 2003, s. 388–389). Daha kuvvetli bir yorumsa şöyledir: “Nagel'a göre bilinç, *bilim* tarafından açıklanamaz” (Alıcı, 2013; Allen & Bekoff, 2007, s. 59&61&65; Dennett, 1991, s. 372; Lycan, 2003, s. 186; Wider, 1990, s. 483). (Tüm vurgular bana aittir.) Burada aktarmak istediğim en kuvvetli yorum ise en sona bıraktığımdır: “Nagel için bilincin *doğalcı* bir açıklaması imkansızdır” (Flanagan, 1985, s. 373). Bu felsefecilerin Nagel'in deneyimin öznel boyutunun

² Makale boyunca bilinç, bilinçli deneyim ve deneyimin öznel boyutu veya karakteri ifadelerini aksini söylemediğim sürece aynı anlamda kullanacağım.

³ Dileyen Nagel için sorun daha geneldir diye itiraz edebilir. Yani denilebilir ki, Nagel için esas sorun şudur: “Bilinçli olan her canlının bilinçli olan diğer her türden canlının öznel deneyimine ulaşabilmesini ve onun deneyimini anlamasını sağlayacak bir (nesnel-bilimsel-fiziksel-doğal) açıklama türü geliştirilebilir mi?” Aslında sorunun böyle ifade edilmesi doğru olabilir. Fakat Nagel en ünlü makalesinde sorunu yarası ve insan gibi iki ayrı tür arasındaki bir zorluk olarak resimlendirse de aynı sorun daha az olmak kaydıyla doğuştan kör veya sağır insanlarla öyle olmayan insanlar arasında ve ayrıca daha da az olmak şartıyla tüm insan bireyleri arasında olan bir zorluk olarak belirtmiştir (1974, s. 149–154, bkz. n7, n8, n11 ve n14). Nesnel fenomenolojisi önerisi her bir zorluğu birden gidermeye yöneliktir. Öyledir ama yine de Nagel belirli şeylerin keşfinden sonra bunun bilincin nesnel bir açıklamasını evrensel olarak verilemeyeceğini gösterebileceği olasılığını belirtir (1979, s. 212–213). Ama bu sadece koşullu bir ifadedir.

nesnel bir açıklamasının verilir verilemeyeceği şeklindeki soruya verdiği yanıtı aktarırlarının tümüyle hatalı olduğunu göstermek bu makalemin temel amacıdır. Bunu yapmanın en rahat yolu Thomas Nagel'in *nesnel fenomenoloji* adını verdiği projesinin hangi soruya çözüm olarak önerildiğini ve bu çözümün doğasını açıklamaktır (1986, Bölümler I&II, 2015a, s. 163–165).

Nagel, Nesnellik, Bilincin Açılanması ve Nesnel Fenomenoloji

Thomas Nagel'in ana ilgi alanları zihin felsefesi, indirgemecilik, siyaset ve hukuk felsefesi, etik ve bunların hepsine uzanacak şekilde nesnelliktir. Bu makalenin ana savı açısından bu hacimli literatürün sadece bir parçası, "*The View from Nowhere*" (Türkçe: "*Hiçbir-Yerden Bakış Açısı*"),⁴ odak noktası olacaktır. Nagel'in diğer çalışmalarına sadece Nagel'in hangi soruna çözüm üretmeye çalıştığını sağlıklı şekilde gösterebilmek için başvuracağım. Bir ilk ifade olarak hemen şunu belirtmeliyim: Thomas Nagel, bir kere bile olsun *kendi fikri olarak* "bilinç bilimler tarafından nesnel şekilde açıklanamaz" şeklinde bir cümle yazmamıştır. Dediği şey şudur: "Bilinç problemi bize hiçbir zaman nesnel-bilimsel olarak açıklanamaz gibi *gözükmektedir*" veya "bilinç problemi zihin-beden sorununu çözülmesini çok zor hale getiren şeydir" (1974, s. 435). Bir şeyin öyle gözüküğünü söylemek onun öyle olduğunu söylemekten çok farklıdır. İlki, konu hakkında çekimser kalmaktır. Yani "öyle gözükken" şeyler "öyle olabilir de olmayabilir de." Nagel bunu o kadar iyi bilmektedir ki 1998'deki "Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem" (Türkçe: "İmkansız Tahayyül Etmek ve Zihin-Beden Sorunu") adlı makalesinde bize "doğruluğu hayal edilemez gözükken şeyler bile doğru çıkabilir" ve "fikrin doğruluğunun hayal edilememesi o fikrin doğru olmadığını kesinlikle göstermez" der (1998). Bunları diyen Nagel aslında bizlere bilincin nesnel açıklamasının verilebilmesinin imkansız gözükmesinin bu açıklamanın verilemeyeceğini düşündürmemesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵ Peki buradan sonra Nagel'in önünde

⁴ Bu kitabın adını çevirirken aslında "Şahıssız-Bakış Açısı" demeyi tercih ederdim. Ancak çoğu felsefeci "şahıs" sözcüğünü yalnızca insanlar için kullanmamız gerektiğini savunduğu için ben bu çeviri tercihim kullanmadım burada. "Hiçbir-Yerden Bakış Açısı" insanların ötesinde tüm dünyalı ve dünya-dışı canlıların deneyimlerinin öznel boyutunu nesnel terimlerle verebilecek türden, idealize edilmiş bir bakış açısıdır. (Nagel bunu insan yapımı olanlar dahil cansız varlıklara genişletmeme taraftarıdır.) Nagel böyle bir bakış açısını bize bu kitabında vereceğini iddia etmez; ama onun geliştirilebileceğini ve geliştirilmesi gerektiğini söyler. Yani o ulaşılabilecek bir varış terminalinden çok sürekli yönümüzü ona doğru çevirmemiz gereken bir hedefdir.

⁵ Terminolojiye dair bir not düşeyim. Makale boyunca "öznel" sözcüğünü subjective, "nesnel" objective, "nesnel açıklama" objective explanation, "özel" private, "anlaşılması çok zor veya açıklamaya inatla direnen" intractable, "nesnel fenomenoloji" objective fenomenoloji, "zihnin nesnel kavramlaştırılması" objective understanding of the mind, "zihinsel nesnellik" mental objectivity, "zihinselci terim" mentalistic terms karşılığı olarak kullanıyorum.

izlemesi gereken yola dair hangi alternatifler mevcuttur. En bilinen ve en çok tercih edilen alternatifleri numaralayıarak sıralayayım:

- i. Aslında o şeyin bize öyle gözüktüğü şeklindeki *iddianın* kendisini masaya yatırmak (Bourget & Chalmers, 2014)
- ii. Bize öyle görünmesine yol açan *nedenleri* bulmaya çalışmak (McGinn, 1989; Nagel, 1965, 1974, 1986, 1998)
- iii. Bu nedenlerin aynı zamanda öyle gözükken şeyin öyle gözükmesine yol açan yapısal problemlerin, o şeyin öyle olmasına da yol açtığını gösterebilecek bir *kuram* geliştirmek (McGinn, 1989, “insan beyninin evrimsel yapısı”)
- iv. Bize öyle gözükken şeyin öyle olup olmadığına, bize nasıl gözüktüğünden *bağımsız* şekilde karar vermek (Churchland, 1984, 1989, Nagel, 1965, 1971)
- v. Bu karar eğer o şeyin gözüktüğü gibi olmadığı şeklinde olursa, o yanılgıyı gidermenin bir *yolunu* bulmak (Nagel, 1965, 1974)
- vi. Bu yolun *meşruluğunu* göstermek (Nagel, 1986)

Nagel ilk alternatifi gereksiz görür. Üçüncü alternatifte ifadesini bulan karamsar görüşle kıyaslandığında bayağı iyimser olduğu için dördüncü ve beşinci alternatiflere gider. İkinci alternatifte belirtilen çabayı 1960lı yıllardan beri göstermiştir. Örneğin 1965 tarihli “Fizikalizm” adlı makalesinde “fizikalizmin doğruluğuna ikna oldum ama yine de bu görüşün doğruluğu bana rahatsızlık veriyor. Bu rahatsızlığın gerçek nedenini bulmalıyım” der (1965, s. 340). Buradaki rahatsızlık Nagel için “fizikalizmin doğruluğunun kabul edilemez” gözükmesidir. Yani Nagel 1965’ten önce fizikalizmi “kabul edilemez” ve ayrıca “kabul edilemez gibi gözükken” bir görüş olarak değerlendirir. Ama o yıllarda fizikalizme karşı düşünsel tutumu değişir. Fizikalizm artık onun için kabul edilmesi gereken ama halen kabul edilemez gözükken bir fikirdir. Bu cümlenin ikinci kısmındaki ifadeyi, Nagel 1965 tarihli makalesinden sonraki yarım asır boyunca tekrarlayacaktır: “Fizikalizmin doğruluğu kabul edilemez gözükmektedir.” Buradaki fizikalizm bazı felsefecilerin koyduğu çok katı kriterleri sağlamaz. Yani zihnin tümüyle fizik bilimi tarafından açıklanabileceğini iddia etmez. Bilincin onu oluşturan en temel öğelere indirgenerek açıklanabileceğini de varsaymaz. Bilincin nesnel bir açıklamasının bugünkü fizik bilimimizin terimleriyle ya da (benim deyişimle) halk materyalizminin mevcut kategorileriyle verilebileceğini de düşünmez. Bunları savunmamasına rağmen Nagel kendisinin fizikalizmin doğruluğuna ikna olduğunu açıkça söyler. Fizikalizm onun için “kişinin tüm psikolojik nitelikleriyle beraber kendisinin (tüm fiziksel

niteliklerini kapsayacak şekilde) bedeninin niteliklerinin üstünde ve ötesinde bir şey olmadığını ifade eden” *tezdir* (1965, s. 339). Burayı net ifade ettiğimi umarak bu noktayı bilincin nesnel bir açıklamasını yapabilme sorununa bağlamak istiyorum. Aşağıdaki paragraflar fizikalizme karşı tutumla bilincin nesnel bir açıklamasının verilir verilemeyeceği problemi arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır.

Nagel için, zihin-beden problemini çok inatçı hale getiren şey olan deneyimin öznel boyutunu açıklama sorunu, özünde “öznel olanın nesnel bir hesabını” verebilmektir. Çünkü ona göre fiziksel olan mutlaka nesnel (1974, s. 449, n15). Diğer yandan, bugün fiziksel dediğimiz şeylere benzemesinin zorunlu olmaması açısından bakıldığında, her nesnel şey fiziksel olmak zorunda değildir (1974, s. 450, n15). Ama bilinç bugünkü fiziksel kategorilerimize göre açıklanamaz kalsa da, o nesnel olarak açıklanabilir. Nagel için zihin felsefesi bağlamında, fizikalizm tartışması özünde nesnellik tartışmasının maskeli halidir (1979, s. 202). Tam bu noktada esas sorun gün yüzüne çıkıyor. Öte yandan, “bilincin nesnel açıklaması mutlaka bir şeyleri dışarıda bırakacaktır” veya “sanki hep dışarıda bırakacağı bir şeyler olacaktır gibi gözükmektedir” türünden ifadeleri Nagel (bkz. özl. 1986, Bölümler I&II) eserinde defalarca görürüz. Bu sefer sorun sadece “öyle gözükmek” değildir. Nagel bazen, “öyle gözüküyor” der ama bazen de, “öyledir” (1986, s. 5&7–8&15) der. Eğer durum benim önceki sayfalarda söylediğim kadar yalınsa Nagel neden bir önceki cümlede hatırlattığım vurguyu sürekli yapmaktadır? İşte bu mesele tartıştığım konunun kalbidir. İlk etapta kabaca şöyle söyleyebilirim: “Bilinç nesnel şekilde açıklanmalıdır.” Nagel bu cümlede nesnel veya nesnellik sözcüğünü, *bir anlama yöntemi* olarak kullanır. Bu anlamda nesnelliği eleştirel şekilde savunduğunu açıkça söyler (1986, s. 5). Şimdi ikinci cümle: “Bilincin nesnel açıklamasının her zaman dışarıda bırakacağı bir şeyler olacaktır.” Bu ikinci cümlede Nagel aynı sözcüğü kendisinin kabul ettiği şekilde ikinci ama ilişkili bir anlamda kullanır (bkz. 1986, s. 4). Bu sefer nesnel olan şey doğrudur. Bir anlama yöntemi olarak nesnel yöntemin sonucunda elde edilebilecek ürün nesnel doğrudur. Yani ikinci anlam, birincinin, kelimenin gevşek anlamında, türevidir. İlkinde nesnellik bir süreç (veya yöntem) anlamında, ikincisindeyse nesnellik “nesnel doğru” ifadesi içinde o yöntemin bir ürünü olarak kullanılmıştır. Nagel için nesnellik arayışı öznel olan açıklamayla yetinmek istemeyen, sürekli bunu aşabilmek için içsel bir dürtü duyan insan için bir gerekliliktir. Fakat burada şu sorun ortaya çıkıyor. İnsan bir birey olarak ilk başta yalnızca kendi öznel, hatta özel, deneyimleriyle sınırlıdır ki bu deneyimler son derece eksiktir. Fakat buna rağmen bizim bir fizik bilimimiz oluşabilmiştir. Fizik bilimi açıkça nesnel bir bilimdir. Bu nasıl olabilmiştir? Yukarıda değindiğim ama

açıklamadığım şeyi burada tartışmam lazım: öznellik ve nesnellik birbirinin anti-tezi midir? Nagel bu soruya hayır cevabını veriyor. Nagel için nesnellik ve öznellik son derece *dereceli* bir karaktere sahiptir (bkz. özl. 1979, s. 206-213, 1986, s. 4-5&7). Daha önemlisi ise Nagel için öznel olmanın özel olmak anlamına gelmemesidir.⁶ Öznel olan insan türünün ortak bakış açısını anlatırken özel olan tekil bireylerin bakış açısıdır. Bundan ötürü Nagel için tekil bireylerin özel bakış açısı, türsel yani öznel bakış açısına ve oradan türler arası ortak bakış açısına doğru ilerleme göstermektedir. Burada ilerleyen fiziksel kavramlarımızdır. Zihinsel kavramlarımızın bugünkü haliyse ancak türümüz için genelleme başarısını gösterebilmiştir ki bu insani başarı bile kısmidir. Fakat biz insanız ve doğamız gereği bu genellemeyi ileriye götürme dürtüsü taşıyoruz. Onun için yapılması gereken, tümüyle öznel gibi *gözükən* öznel deneyimi giderek *artan* oranda daha *nesnel* olarak açıklamaya çabalamaktır (1979, s. 208, 1986, s. 5&7). Yani bilim ilerledikçe, öznel deneyimi de kapsayacak şekilde menzilini geliştirecektir. Bu menzil geliştirme süreci boyunca kuşkusuz hem zihinsel hem de fiziksel kavramlarımız ve bu kavramları içeren kuramlarımız sürekli bir yenilenmeye tabi olacaktır. Vardığımız hiçbir genelleme (yani, nesnellik) düzeyini “daha geneline (yani, daha nesneline) gidemeyeceğimiz” son nokta olarak görmemiz doğru değildir. Fakat sürecin önceden kestirilebilir bir üst sınırı olmadığı için bu süreç insan var olduğu sürece devam edebilir. Tekil bireylerin bakış açısından türsel bakışımıza, oradan türler-arası bakışa, dünya dışı canlıların bakışına doğru hep ilerlemek kaderimiz gibi gözükmektedir. Burada potansiyel terminal noktamız (varış terminalimiz) ideal bir bakış açısıdır: (odak noktam olan kitabın adının harfi çevirisi zaten böyledir) *Hiçbir-Yerden Bakış Açısı*, yani “*The View from Nowhere*.”

Son olarak akıl yürütmemin bu noktasında doğal olarak gelebilecek bir itiraza yanıt vermem gerekiyor: “Madem Nagel bilincin nesnel terimlerle bir açıklamasının verilemeyeceğini hiçbir zaman söylemedi, nasıl oluyor da Nagel bilincin nesnel bir açıklamasının her daim bir şeyleri açıkta bırakacağını söyleyebiliyor? Burada bir çelişki var.” Bu itirazın cevabını aslında yukarıda vermiş olduğumu

⁶ Aşağı yukarı aynı ayrıma dair uzun bir açıklama yaparak kendisinin sıklıkla “yanlış aktarılmasına bir son vermeye” çalışan bir diğer tanınmış felsefeci de Thomas Kuhn (1977). Kuhn, kendisini eleştirenlerin, kendisini çok büyük ölçüde yanlış okumasının temel nedenlerinden birisinin “öznel olmanın bireysel olmak” anlamına gelmediğini gözden kaçırmaları ve nesnel olmanın (insanlar arası olmak anlamında) bireyler arası olmanın üstünde ve üzerinde ayrı bir tanımının yararlı şekilde yapılamayacağını kabul etmemeleri olduğunu belirtir. Buradaki bireysel-öznel ilişkisi benim çalışmamdaki özel-öznel ilişkisiyle aynı şeydir. Çünkü Nagel öznel olarak daha çok insanın türsel bakış açısını ve özel olarak tekil bireylerin bakış açısını kastetmiştir. Kuhn ise öznel sıfatını bilimsel topluluğun ortak yargılarını nitelemek için kullanmıştır. İkisinin koyduğu bu ikilikler, sözel düzeyde olmasa da işlevsel olarak aynıdır. Bireysel ve özel nitelemeleri ise her ikisi tarafından aynı şeye yani tekil insanlara atıfta bulunurken kullanılmıştır.

düşüyorum. Ama netlik kazandırmak için, burada tutarlılık sorunu gibi gözükken sorunu bir kez daha tartışayım. “Hep açıkta kalacak bir şey” ifadesinin göndergesi, “bizim herhangi bir anda ulaştığımız nesnel açıklamanın genellik seviyesi” ile “idealize edilmiş terminal noktamız” arasındaki mesafedir. Bu farkın kaynağı herhangi bir epistemolojik boşluk veya ontolojik bariyer (veya kategori farkı) değildir. Bu boşluk tespiti, sadece bilimsel değişim ve gelişimin herhangi bir kalıcı durak noktası olmadığını ifade eder. Kesintili bile olsa, bilimsel kuramların birleştirilmesi, indirgenmesi, rafine edilmesi veya yeni devrimlerin ortaya çıkışı olguları, bilimsel faaliyet sonucu oluşan bilgi ilerlemesinin nihai olarak varılacak bir sınır duvarı olmayan bir süreç olması Nagel’in bahsettiği boşluğun nedenidir. Yani bu boşluk gerçek anlamıyla bir boşluk değil ama ilerlemenin sürekliliğin önünde bir ilkesel engel olmadığını ifadesidir. Bir de bunu Nagel’in kendisinden dinleyelim:

Kabul etmek peş hoş olmasa da düşünce tarihi süreci içerisinde bulunuyoruz ve bizden sonraki nesiller *hayal* bile edemeyeceğimiz keşifler yapıldığına ve *düşünce* biçimleri geliştirildiğine şahit olacak. İnsanlar nihai bir inanış noktası [“final reckoning”, ST] olduğuna dair güçlü bir umut taşır ancak *entelektüel tevazu*, *şu an sahip olduğumuz araçların* prensipte evreni tümüyle anlamak için yeterli olduğu varsayımının cazibesine karşı koymayı gerektirir. Sınırlara dikkat çekmek, bilimsel arayışın bir parçası olmaktan çok felsefi bir görev olmakla birlikte, sınırların bilinmesinin er ya da geç yeni bilimsel fikirlerin ortaya çıkmasını *sağlayacağını* umabiliriz.⁷) (2015b, s. 9-10) (Tüm italikler tarafımdan eklendi.)

Pasaj son derece açıktır. Arka planı şöyle özetlenebilir: Tarihsel olarak bakıldığında sürekli eskilerin hayal edemediği keşifler ve yeni düşünce biçimlerinin geliştirildiğini görüyoruz. Şimdiki araçlarımızın durumu eskilerin kendi zamanlarında sahip oldukları araçların durumu gibi olabilir. Yani bunlar yetersiz kalabilir ve biz bunu göremiyor olabiliriz. Bunu sürekli yeni araçların geliştirilmesinden dolayı tahmin edebiliriz. Bu tümevarımın söylediği şey düşünsel anlamda alçakgönüllü olmamız gerektiğidir. Şu

⁷ Türkçe çeviride düzeltmeler yapmak bir tercih olabilirdi. Ama ben yukarıdaki çeviriye dokunmayacağım. İlgili okur için buraya orijinal pasajı (çevirideki son cümle hariç) kopyalıyorum: “It may be frustrating to acknowledge, but we are simply at the point in the history of human thought at which we find ourselves, and our successors will make discoveries and develop forms of understanding of which we have not dreamt. Humans are addicted to the hope for a *final reckoning*, but intellectual humility requires that we resist the temptation to assume that tools of the kind we now have are in principle sufficient to understand the universe as a whole.” (İtalik tarafımdan eklendi.) (Nagel, 2012, s. 3) Bu vurguladığım ifade benim yukarıda varış terminali dediğim şeydir.

andaki araçlarımızın ve fikirlerimizin evrendeki her şeyi anlamak için yeterli olduğu şeklindeki umuda direnelim. Bu anlamıyla ortada bir sınır vardır. Ama şu andaki araçlarımızın yeterliliğine dair göstereceğimiz sınırlar, varlığı keşfedildiğinde bilimin önünde durması gereken değil ama onun keşfi sayesinde yeni fikirlerin geliştirebileceği gayet *verimli* ve *dinamik* sınırlardır. Araçlarımız geliştikçe sınırlar da *ilerler*. Bu hiç bitmek bilmeyen bir dinamizmdir. Açıklanmak bakımından nesnel açıklamanın kapsamının dışında kalacak şeylerin olduğunu söylemek, Nagel açısından, araçların ve sınırların paralel ilerlemesiyle her daim yürünecek biraz *daha* yolun olacağını ilanır.

Tüm bunları tartıştıktan sonra artık şu sonucu net şekilde ifade etmemizin önünde bir engel kalmadı: Thomas Nagel, “bilincin nesnel bir açıklamasının verilemeyeceği” şeklindeki iddianın savunucusu değil ama eleştirmenidir. Tüm bu nesnel fenomenoloji projesinin anlamı budur. Nesnel açıklama, öznel, hatta bazen özel, gibi gözüken deneyimin öznel karakterinin giderek artan oranda öznel-arası ulaşılabilirliğini sağlama çabasıdır. Özneli nesnel yani öznel-arası şekilde anlama çabasının kuvvetli bir savunusu Nagel’in projesinin ana karakteridir. Nagel için bilincin nesnel açıklamasının verilebileceğine dair şüphecilik ancak bu nesnellik arayışıyla el ele giderse sağlıklıdır. Şüphecilik tümüyle çürütülemez ama bize yaptığı uyarılar nesnellik arayışımızın önemini gölgelememelidir (1986, s. 7). Sağlıksız şüphecilik nesnel açıklamanın değerinin azımsanmasına ve tersinden şüpheciliğin hepten yok sayılması nesnelciliğin abartılı şekilde değer kazanmasına yol açar. Her iki uç da kötüdür. İkinci uç “hatalı indirgemelere” (1986, s. 5) ve ilk uça “diğer zihinler probleminin bile tam bir çözümünün verilememesine” (krş. 2015a, s. 163) yol açmaktadır. Nagel’in nesnelliği eleştirel şekilde savunmasının manası budur. Nagel bu projesini aynı zamanda “zihnin nesnel kavranışı” olarak da niteler (1986, s. 17). Zihne yönelik bilinci de kapsayan nesnel bir kavrayışın geliştirilebileceğini söyleyen Nagel’in “bilincin doğalcı açıklamasının verilemeyeceğini” söylemesi mümkün değildir.⁸ Nitekim iki önceki cümlede aktardığım zihnin nesnel kavranışı esasen zihnin doğası gereği kısmi bir nesnellik taşımasından kökünü

⁸Nagel’in bunu söylediğini iddia edecek olanların göstereceği pasajlar büyük ihtimalle Nagel’in “bilimsel natüralizm, indirgemeci natüralizm, materyalist natüralizm veya indirgemeci materyalizm” olarak adlandırdığı ama aslında hepsi Nagel açısından aynı şey olan bir dünya görüşüne yönelik, Nagel’in yönelttiği sert itirazların yer aldığı pasajlar olacaktır (Nagel, 2015b, s. 10&21). Bu pasajların hiçbirisi, hiçbir şekilde Nagel’in “bilincin nesnel bir açıklamasının verilebileceğini yönündeki” inancıyla çelişecek şekilde yorumlanamaz. Onun itiraz ettiği şey felsefi bir tez olan “Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşüdür.” Nagel “*Zihin ve Evren*” isimli kitabının alt başlığında bu dünya görüşünün “neredeyse kesinlikle yanlış” olduğunu ifade eder. Lütfen okur bu görüş ile yöntemsel olarak bilimsel natüralizm veya bir araştırma programı olarak evrimsel kuramın kendisini bir tutmasını. Nagel bunların kendisine değil ama bunlar hakkındaki *felsefi* teze (yani, dünya görüşüne) karşı çıkar. Bu tezi yukarıda Nagel’dan yaptığım uzun alıntı aracılığıyla ifade etmişim.

alır. Bu ifadenin başına Nagel doğal sıfatını eklemiştir: “doğal nesnel bir zihin kavrayışı.” O nedenle projesinin başlangıç noktasını zihnin normal kavranışı olarak göstermiştir. Buradan yola çıkılım ve daha nesnel bir kavrayışa varalım. Nesnel fenomenoloji işte budur.

Bitirirken

Bu çalışmamda Thomas Nagel’in deneyimin öznel karakterinin nesnel-bilimsel-doğal(cı) bir açıklamasının verilmesinin olanaklı olup olmadığı şeklinde ifade edilen felsefi probleme dönük tavrı hakkında literatürde yaygın şekilde bulunan yanılgıları düzeltmeye çalıştım. Yanılgı, özetle, Nagel’in bu soruya olumsuz yanıt verdiğinin iddia edilmesidir. Bense Nagel’in nesnel fenomenoloji projesinin çözmeye çalıştığı problemin tam da bu olduğunu ve kendisinin somut bir çözüm önerdiğini orijinal metinlere dayanarak göstermeyi hedefledim. Bu proje, en temelde, zihnin nesnel bir kavramlaştırmasına ulaşabilmek için şunu yapmamız gerektiğini söyler: İnsanlarda yerleşik bulunan zihinselci terimlerimizi, mevcut zihin kuramımızı, fiziksel olmaktan ne anladığımızı, gerekirse fizik bilimimizin kendisini de genişletmek suretiyle, revize etmeliyiz. Bunların zihnin nesnel açıklamasının imkansız olduğu şeklinde bir izlenimi bizde yaratan temel varsayımlarımızla ilgili olduğunu söylemem yararlı olacaktır. Bu makalenin konusu açısından önemli olan şey bu projenin hedefidir: zihnin nesnel bir kavrayışına ulaşmak.

KAYNAKÇA

- Alici, T. (2013) *Gerçek Bir Yanılsama. Bilinç*, İstanbul: Metis.
- Allen, C. & Bekoff, M. (2007) Animal Consciousness, İçinde M. Velmans & S. Schneider (Ed.), *The Blackwell Companion to Consciousness* (s. 58-71), Blackwell Publishing.
- Bickle, J., Mandik, P., & Landreth, A. (2012) The Philosophy of Neuroscience, İçinde E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 201), Tarihinde adresinden erişildi <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/neuroscience/>
- Bourget, D., & Chalmers, D. (2014) What do Philosophers Believe? *Philosophical Studies*, 170(3), 465-500. <https://doi.org/10.1007/s11098-013-0259-7>
- Churchland, P. M. (1984) Subjective Qualia from a Materialist Point of View. *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, 2, 773-790. Tarihinde adresinden erişildi <http://www.jstor.org/stable/192538>
- Churchland, P. M. (1985) Reduction, Qualia, and the Direct Introspection of Brain States, *The Journal of Philosophy*, 82(1), 8. <https://doi.org/10.2307/2026509>
- Churchland, P. M. (1989) Knowing Qualia : A Reply to Jackson, İçinde P. M. Churchland (Ed.), *A Neurocomputational Perspective* (s. 1-7). Cambridge, MA: MIT Press.
- Dennett, D. C. (1991) *Consciousness Explained*, New York: Back Bay Books.
- Flanagan, O. (1985) Consciousness, Naturalism, and Nagel, *Journal of Mind and Behavior*, 6(3), 373-390.
- Foss, J. (1993) Subjectivity, Objectivity and Nagel on Consciousness. *Dialogue*, 32(4), 725-736. <https://doi.org/10.1017/S0012217300011367>
- Kuhn, T. (1977) Objectivity, Value Judgment, and Theory Choice, İçinde *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change* (s. 320-339). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Levine, J. (2007) Anti-materialist Arguments and Influential Replies. İçinde M. Velmans & S. Schneider (Ed.), *The Blackwell Companion to Consciousness* (s. 371-380), Blackwell

Publishing.

- Lycan, W. G. (2003) Philosophy of Mind. İçinde N. Bunnin & E. P. Tsui-James (Ed.), *The Blackwell Companion to Philosophy* (2. baskı, s. 173-201), Blackwell Publishing.
- McGinn, C. (1989) Can We Solve the Mind–Body Problem? *Mind*, 98(391), 349-366.
<https://doi.org/10.1093/mind/XCVIII.391.349>
- Nagasawa, Y. (2003) Thomas vs. Thomas: A New Approach to Nagel’s Bat Argument, *Inquiry*, 46(3), 377-394. <https://doi.org/10.1080/00201740310002415>
- Nagel, T. (1965) Physicalism. *The Philosophical Review*, 74(3), 339–356.
<https://doi.org/10.2307/2183358>
- Nagel, T. (1971) Brain bisection and the unity of consciousness. *Synthese*, 22, 396-413. Tarihinde adresinden erişildi http://www.oswego.edu/~delancey/100_DIR/Nagel.BBUC.pdf
- Nagel, T. (1974) What is it like to be a bat? *The Philosophical Review*, 83(4), 435–450.
<https://doi.org/10.2307/2183914>
- Nagel, T. (1979) Subjective and Objective. İçinde *Mortal Questions* (s. 196–213). Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Nagel, T. (1986) *The View From NoWhere*, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Nagel, T. (1998) Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem, *Philosophy*, 73(285), 337–352. <https://doi.org/10.1017/S0031819198000035>
- Nagel, T. (2012) *Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature Is Almost Certainly False*, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Nagel, T. (2015a) Yarasa Olmak Nasıl bir Şeydir? İçinde Ö. Ç. Aksoy (Çev.), *Zihin ve Evren* (1. baskı, s. 145-165), İstanbul: Jaguar Kitap.
- Nagel, T. (2015b) *Zihin ve Evren*, (Ö. Ç. Aksoy, Çev.) (1. baskı), İstanbul: Jaguar Kitap.
- Nemirow, L. (1980) Mortal Questions by Thomas Nagel, *The Philosophical Review*, 89(3), 473–477.
<https://doi.org/10.2307/2184400>

- Thagard, P. (2012) The self as a system of multilevel interacting mechanisms, *Philosophical Psychology*, (January 2014), 1–19. <https://doi.org/10.1080/09515089.2012.725715>
- Tümekaya, S. (2017) Thomas Nagel'in "Fizikalizm" ve "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir" Makalelerinin Bilince Nesnel Bir Açıklama Verme Arayışı Açısından Kıyaslanması. *Beytulhikme Int Jour Phil*, 7(1), 23–41. Tarihinde adresinden erişildi
[http://beytulhikme.org/Makaleler/825702043_02_Tumkaya_\(23-41\).pdf](http://beytulhikme.org/Makaleler/825702043_02_Tumkaya_(23-41).pdf)
- Wider, K. (1990) Overtones of Solipsism in Thomas Nagel's "What is it Like to be a Bat?" and the View from Nowhere, *Philosophy and Phenomenological Research*, 50(3), 481-499.
<https://doi.org/10.2307/2108160>
- Wider, K. (1992) The Desire to Be God: Subjective and Objective in Nagel's The View from Nowhere and Sartre's Being and Nothingness. *Journal of Philosophical Research*, 17, 443-463.
https://doi.org/10.5840/jpr_1992_8
- Williams, B. (1986) A Passion for the Beyond: review of "The View from Nowhere" by Thomas Nagel. *London Review of Books*, 8(14), 5-6. Tarihinde adresinden erişildi
<https://www.lrb.co.uk/v08/n14/bernard-williams/a-passion-for-the-beyond>